

ДИТЯЧИЙ КОМУНІСТИЧНИЙ РУХ У ШКОЛАХ ЧЕРНІГІВЩИНИ У 20-ТІ РОКИ ХХ СТ.

У статті розкриваються особливості роботи осередків дитячого комуністичного руху у школах Чернігівщини у 20-ті рр. ХХ ст., аналізуються основні напрямки діяльності піонерських організацій.

Ключові слова: школа, комуністичний рух, дитячі організації, гуртки.

Радянська система освіти та педагогіка цілковито прийняли концепцію виховання колективіста – людини, усі сфери життя якої пов'язані і контролюються колективом. Важливою частиною системи освіти в УСРР у 20-ті рр. ХХ ст. був дитячий рух. Без вивчення цієї сфери життя школярів не можливо дослідити розвиток освіти у комплексі. Майбутні громадяни повинні були долучатися до трудової та суспільної діяльності зі школи, і не у індивідуальній формі, а у трудовому колективі.

Сучасна українська система освіти перебуває у пошуках оптимальних форм організації дитячого руху, які б відповідали меті виховання сучасної національно свідомої та вільної людини. Вивчення та аналіз досягнень і прорахунків радянського досвіду організації дитячого комуністичного руху необхідні для формування власної концепції дитячого руху.

Метою статті є вивчення діяльності осередків дитячого комуністичного руху та аналіз особливостей роботи дитячих організацій на Чернігівщині у 20-ті рр. ХХ ст.

У сучасній українській історичній науці немає цілісного дослідження, присвяченого дитячому комуністичному руху. Тема діяльності дитячих комуністичних організацій у перші десятиріччя радянської влади в Україні не є популярною серед сучасних вітчизняних дослідників. За радянської доби різні аспекти дитячого комуністичного руху в Україні вивчала велика кількість дослідників, переважно педагогів. Дитячий комуністичний рух в УСРР як основний фактор соціального виховання у закладах освіти розглядали Я.П. Ряппо [1], М.О. Скрипник [2].

Найбільш масовою дитячою організацією за радянської доби була піонерська організація. Вона була створена 19 травня 1922 року, коли конференція комсомолу прийняла рішення про повсюдне створення піонерських загонів. У 1926 р. з'явилася структура з назвою «Всесоюзна піонерська організація імені В.І. Леніна». У середині 20-х рр. усі піонерські організації створювалися на базі шкіл. Наприкінці 20-х рр. намітилася тенденція до воєнізації дитячого комуністичного руху в радянській Україні [3, 123].

Головним орієнтиром при визначенні завдань дитячого руху слугував циркулярний лист ЦК

КП(б)У «Про дитячий комуністичний рух», у якому зазначалось, що дитячий рух має велике значення в справі комуністичного виховання дітей, революціонізації форм побуту, формування у дітей громадських навичок, залучення їх до колективного життя й роботи [4, 19].

До дитячого руху, який мав виховати у дітей «комуністичні звички» та стимулювати «класову поведінку особистості», у 20-ті рр. відносили не тільки піонерську організацію, але й організації учнівського самоврядування – учнівські та класні комітети, різноманітні учнівські комісії. Так, згідно звіту про діяльність Чернігівського губернського відділу народної освіти за 1924 р., у школах функціонували такі дитячі організації: класні комітети, шкільні комітети, політичні та літературні гуртки, санітарні та господарські комісії, осередки товариства «Друзі дітей», учнівські кооперативи, гуртки любителів спорту, суди товариської честі, редакційні колегії, які видавали класні та шкільні газети, осередки організації юних ленинців [5, арк. 94].

Згідно протоколу засідання педагогічної ради Радунської семирічної школи № 1 від 9 жовтня 1924 р., у школі терміново створювалися учнівські організації: «Надаючи величезну вагу поширенню соціальних звичок серед дітей, Шкільна рада вважає необхідним якомога раніше почати працю по переведенню суспільності в школі. З цією метою Шкільна рада ухвалила пропонувати дітям обрати класкоми, причому в 2-му і 3-му класах класкоми мусять обиратися під керівництвом шкільних робітників, а в старших класах – цілком самостійно» [6, арк. 15].

На засіданні педагогічної ради Березенської семирічної школи від 14 жовтня 1924 р. було заслухано доповідь завідувача школи с.Д. Бурбукала про організацію внутрішнього життя шкільного колективу. Було ухвалено «організувати шкільний колектив згідно з планом, накресленим Головним комітетом соціального виховання при Народному Комісаріаті Освіти України таким чином, щоб виховними розвивали звички й інстинкти, які ведуть до комунізму; для цього обрати шкільний виконком і групкоми, приєднавши до них по одному шкільному робітнику. Крім того, обрати комісії, які потрібні» [6, арк. 5].

Під час третьої Всеукраїнської наради у справі дитячого руху, проведеної 1925 року, були оприлюднені дані про значне зростання піонерських організацій. Так, станом на 1 грудня 1924 р. піонерська організація в Україні охоплювала 200470 дітей, а вже у 1925 р. – 350000 дітей [6, арк. 10]. Народою були визначені основні напрямки роботи дитячих організацій, основними з яких були поширення впливу на сільських мешканців, піднесення авторитету серед робітників, проведення літніх оздоровчих кампаній серед школярів, громадсько-корисна праця. Міські та сільські організації піонерів мали різні завдання. З огляду на те, що Чернігівщина була

сільськогосподарським регіоном, основна маса населення якого проживала у селах, слід докладніше зупинитися саме на роботі останніх.

До складу окружних інспектур народної освіти на Чернігівщині у середині 20-х років ХХ ст. поряд з посадами старшого інспектора, інспектора соціального виховання, інспектора професійної освіти, інспектора політосвіти та інспектора українізації було введено посаду інспектора дитячого руху [7, арк. 318]. Окрім інспекторів дитячого руху піонерським осередкам були потрібні кваліфіковані керівники на місцях. У 1924 р. осередками Комуністичної Спілки молоді для керівництва колективами юних лєнінців було виділено 47 працівників. Усі вони прослухали окружні курси з підготовки керівників ЮЛ. Окрім інспектур народної освіти та осередок Комуністичної спілки молоді мали постачати їх необхідною літературою [6, арк. 59].

Для забезпечення контролю над станом розвитку дитячого комуністичного руху Народним комісаріатом освіти УСРР було розроблено анкети для учнів. Анкети розповсюджувалися інспекторами народної освіти в усіх школах соціального виховання на Чернігівщині; результати обстеження згодом надсилалися до Наркомосу УСРР. Поряд із загальними питаннями, питаннями про склад сім'ї, заняття членів родини, питаннями про уподобання у навчанні, тут були присутні питання про членство у піонерській організації, про участь у шкільних, революційних та громадських святах, про віру у Бога та ставлення учня та членів його родини до церкви [7, арк. 392].

Керівництво дитячого руху на Чернігівщині закликало звертати особливу увагу на сільські піонерські організації. Дослідник комуністичного дитячого руху К. Федорівський виділив 3 основні напрями діяльності організацій юних лєнінців на селі: охоплення неорганізованого дитинства, революціонізація школи та боротьба за новий побут у родинах [8, 24]. Піонери на селі повинні були дбати про зв'язок школи з життям, «класовий» характер виховання, проводити кампанії з оздоровлення дітей, піклуватися про розвиток фізкультури та спорту.

Піонерські організації на селі мали узгоджувати свою діяльність з загальними тенденціями розвитку радянської школи. На початку 20-х рр. ХХ ст. діяльність дитячих організацій була тісно пов'язана зі школою. Їхні керівники намагалися поєднати шкільне самоврядування та диткомрух.

Так, у зв'язку з сільськогосподарським ухилом шкіл соціального виховання на селі, перед керівниками піонерських загонів ставилося завдання перетворити сільські організації юних лєнінців на своєрідні дитячі сільськогосподарські центри. Юні лєнінці мали брати активну участь у роботі на шкільних досвідних городах, проводити просвітницькі бесіди серед селян щодо правильного ведення господарства, відвідувати та влашто-

увати для решти школярів екскурсії до радгоспів і колгоспів, щоб виявляти і вивчати переваги ведення колективного сільського господарства перед індивідуальним [9, 14]. До літніх планів роботи сільських піонерських організацій входила, у першу чергу, організація спортивних майданчиків та гуртків, оздоровлення учнів, поширення норм санітарії та гігієни серед учнів. Окрім цього, влітку піонери мали займатися громадсько-корисною працею, зокрема, саджати дерева, слідкувати за станом сільських доріг, проводити для дітей селян природничо-наукові екскурсії [10, 20]. Як бачимо, перед дитячими комуністичними організаціями на місцях було поставлене широке коло завдань. Не усі вони втілювалися у життя через організаційні та фінансові проблеми.

Перші проблеми у діяльності піонерських організацій з'явилися вже у середині 20-х рр. Під час засідань ІV Всеукраїнської наради керівників комуністичного дитячого руху та І Пленуму Центрального бюро юних піонерів 1926 р. було піднято питання про погіршення дисципліни та відносин між членами піонерських організацій. Юні лєнінці, які б мали стати зразком для решти школярів, палили, лялися, вдавалися до пиятики, бійок, крадіжок. Піонери цікавилися лише зовнішніми атрибутами, почастишали випадки виходу з організації. Влітку 1926 р. в усій державі кількість піонерів зростає лише на 8 % [11, 25]. Ця ситуація була характерною і для Чернігівщини. Незважаючи на намагання окружних інспектур народної освіти зробити якомога більшу кількість школярів піонерами, реальний відсоток охоплення дітей у Чернігівській губернії зростає повільно і на середину 20-х рр. становив не більше 20 % [6, арк. 21]. У школах м. Ніжина членами піонерських та жовтєнських організацій було у середньому не більше 1/5 частини учнів. Так, згідно звіту про роботу школи № 8 за 1925/1926 н. р., з 72 учнів 5 були членами піонерської організації, 9 учнів були жовтєнтами, існували шкільний, класний та санітарний комітети. За даними Чернігівської окружної інспектури народної освіти, кількість колективів юних лєнінців з січня по квітень 1925 р. збільшилася з 27 до 38, загалом вони охоплювали 1866 дітей. Хлопці більш активно вступали до гуртків юних лєнінців – їх налічувалося 1421 чол., та відповідно 445 дівчат [6, арк. 22].

Згідно звіту Чернігівської окружної інспектури народної освіти, робота піонерських загонів здебільшого не відповідає поставленим перед ними завданням, не була творчою, ініціативною, активною. Покращення становища піонерських організацій у Чернігівській окрузі почалося лише наприкінці 1928 р. Тоді спостерігалось «скорочення біжучості та деякий зріст загонів» [6, арк. 24].

По м. Чернігову та Чернігівській окрузі щомісяця проводилися наради щодо дитячого комуністичного

руху, але їхні рішення здебільшого залишалися на папері. У звітах інспектури народної освіти про роботу шкіл округи був розділ, присвячений дитячому комуністичному руху. У документах зустрічаються різні назви членів дитячих організацій – піонери, юні піонери та юні лєнінці; наймолодші школярі були жовтенятами [6, арк. 21].

Було складно знайти працівників для керівництва піонерськими організаціями на місцях. Робота була важкою, а заробітна плата керівників загонів – символічною. Для підготовки сільських ватажків піонерських організацій було організовано курси при Чернігівській Окріно. Навчання тривало 10 днів, по 8 годин на день. Навчальна програма була поділена на п'ять частин і включала вступний інструктаж (3 год.), політичний (9 год.), педагогічний (15 год.), піонерський (45 год.) розділи та розділ, присвячений фізкультурі та гігієні (8 год.) [6, арк. 28].

Згідно звіту Чернігівської Окріно про дитячий комуністичний рух за 1927/1928 н. р., «робота загонів здебільшого не відповідала творчеській роботі, в якій би піонери виявили ініціативу, самодіяльність та різко підвищену активність»; «...робота, завдяки збільшенню вимог піонерів, стала трудною, за масове явище – небажання працювати на піонер роботі. Її стали боятися, це безумовно, перешкоджало роботі» [6, арк. 22]. Зростання кількості піонерських загонів та зниження кількості школярів, що виходили з лав піонерів, стало помітне тільки наприкінці 1928 р. Наприклад, по м. Чернігову за 1927/1928 н. р. з організації вийшло понад 580 учнів [6, арк. 23].

Одним з провідних напрямів роботи сільських загонів юних лєнінців мала стати організація піонерських городів та грядок, переважно на пришкільних ділянках. Організатори диткомруху зіткнулися з рядом труднощів у цій роботі, зокрема, у м. Березна спостерігалось «недостатнє притягнення адмін. персоналу для догляду за цими грядками, майже зовсім не притягнуті культурники села, та не всі піонери загону були притягнені до практичної роботи на цих гуртках» [7, арк. 46]. Були й зразкові піонерські городи в с. Олишівці, Сновську, Козлі. Вони брали участь у виставках і навіть отримували премії за зразкове ведення господарства [7, арк. 47].

Політична робота піонерів у селах Чернігівської округи зводилась до висвітлення політичних кампаній, кампаній хлібозаготівель та організації революційних свят. Так, у м. Городні та с. Олишівці піонерські загони купували облігації Державної позики, брали участь у зборі коштів та зерна для «червоних обозів» [6, арк. 24].

Піонерські організації мали у своїй роботі відповідати загальній тенденції індустріалізації держави. Зважаючи на фінансові труднощі, у Чернігівській округі це виявилось у організації піонерами мережі палітурних гуртків, гуртків рукоділля, майстерень при дитячих будинках та шко-

лах. Зв'язку роботи гуртків з відповідними галузями промисловості не було, відчувалась нестача коштів та досвідчених керівників, тому гуртки охоплювали близько 1/5 частини піонерів Чернігівщини і часто розпадалися [6, арк. 22].

Для оздоровлення дітей були влаштовані піонерські табори у м. Сновську та Городні, які охоплювали близько 300 дітей. Літні піонерські майданчики були влаштовані у м. Чернігові та районних центрах [6, арк. 22].

За інструкціями Чернігівської Окріно, перед піонерською організацією на 1927/1928 н.р. були поставлені завдання «щодо покращення піонера, як учня» та «піонерорганізація в організації школи та її життя» [6, арк. 24].

Серед недоліків роботи піонерських організацій на Чернігівщині відмічався низький рівень виховного впливу на школярів у зв'язку з тим, що були зафіксовані випадки антисемітизму (зокрема, у м. Чернігові, у школах ім. Шевченка та ім. Коцюбинського), факти проявів міщанства (у школі № 6). Відзначалося, що робота піонерських організацій і в окружному центрі, і на периферії була недостатньо масовою [6, арк. 25].

Робота щодо наймолодшої ланки дитячого комуністичного руху – жовтенят – була визнана незадовільною. Жовтенятські групи охоплювали малий відсоток дітей та мали «кепський склад робітників» [6, арк. 25].

Таким чином, перед організаціями дитячого комуністичного руху на Чернігівщині у 20-ті рр. ХХ ст. була поставлена низка завдань, основними з яких були залучення учнів до активного громадського життя, виховання комуністичних звичок та «класової поведінки» серед школярів, політичне виховання, популяризація колективних сільських господарств та проведення оздоровчих кампаній у школах. Більшість з них не були виконані у 20-ті рр. через ряд об'єктивних труднощів, таких як відсутність достатнього фінансування та брак досвідчених керівників дитячим комуністичним рухом. Окрім цього, на заваді ефективній роботі піонерських організацій на місцях стояли небажання дітей вступати до піонерів, недовіра населення (особливо сільського) до влади та недбальство організаторів дитячого руху на місцях.

Посилання

1. Ряппо Я.П. Що дала Жовтнева революція у галузі освіти на Україні. – Х., 1928. – 113 с.
2. Скрипник М.О. Основні завдання культурного будівництва за доби соціалістичної реконструкції країни. – Х., 1929. – 73 с.
3. Г-ій А. Друга всеукраїнська сесія // Шлях освіти. – № 5. – 1924. – С. 119-123.
4. Соколянський І. Дитячий рух – соціальне виховання // Радянська освіта. – №1. – 1923. – С. 15-19.
5. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р-593, оп. 1, спр. 1730, 120 арк.
6. ДАЧО, ф. Р-600, оп. 1, спр. 258, 158 арк.

7. ДАЧО, ф. Р-600, оп. 1, спр. 227, 659 арк.

8. Федорівський К. Піонери на роботі // Робітник освіти. – №8 – 9. – 1925. – С. 23-31.

9. Про сільськогосподарське виховання в сільорганізаціях юних ленинців // Робітник освіти. – №8 – 9. – 1925. – С.13-15.

10. Миронів М. Юні ленинці на селі // Робітник освіти. – №2. – 1925. – С. 19-20.

11. Миронів М. На шляху дитячого руху // Шлях освіти. – №11. – 1926. – С. 21-30.

Дедович Д.В. Детское коммунистическое движение в школах Черниговщины в 20-е гг. XX в.

В статье раскрываются особенности работы ячеек детского коммунистического движения в школах Черниговщины в 20-е гг. XX в., анализируются основные направления деятельности пионерских организаций.

Ключевые слова: школа, коммунистическое движение, детские организации, кружки.

Dedovych D.V. Children's communist movement in schools of Chernihiv region in the 20 years of the XX th century

Features of the work of the cells of children's communist movement in schools of Chernihiv region in the 20 years of the XX th century are described in the article, the general directions of the activity of the pioneer organizations are analyzed.

Key words: school, communist movement, children's organizations, hobby groups.

18.03.2013 р.

УДК 94.(477):930(378):353 «192/193»

І.В. Мошик

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИШІВ ЧЕРНІГІВЩИНИ У 20-ТІ – 30-ТІ РОКИ ХХ СТ.

У статті зроблений аналіз історіографічного спадку проблеми становлення та діяльності вищих навчальних закладів Чернігівщини в контексті реформаційних процесів вищої освіти України у перші десятиліття радянської влади.

Ключові слова: історіографія, вища освіта, виши, Чернігівщина, радянська влада.

Аналіз історіографії є невід'ємною складовою і першочерговим завданням будь-якого наукового дослідження, яке розпочинається саме зі знайомства з працями, що висвітлювали зазначену тему. Це дає можливість автору об'єктивно підійти до вивчення предмету дослідження, визначити коло його нерозглянутих питань та викласти власні погляди щодо проблеми.

Історіографія зазначеного дослідження з одного боку представлена великою кількістю літератури, що висвітлює загальні проблеми становлення та розвитку системи освіти як в межах колишнього СРСР, так і в Україні, з іншого боку її окремо взяті аспекти вивчені недостатньо, про що свідчать

спеціальні історіографічні розвідки Н.М. Гупана, І.О. Гуржія, С.К. Гутянського та Ю. Курносова [1; 2; 3; 4; 5]. Що ж стосується досліджень регіональної вищої школи Чернігівщини 20-х-30-х років, то вони взагалі носять спорадичний характер.

Літературу з даної теми та проблем, які межують з нею, можна систематизувати, поділивши на п'ять груп: узагальнюючі праці партійних та радянських робітників, які стосуються становлення української радянської вищої освіти; роботи радянських учених, які займалися відповідними проблемами у різний період часу; праці зарубіжних авторів; дослідження періоду пострадянського становлення Української держави; публікації, які з'явилися у досліджуваному регіоні і носять науково-краєзнавчий характер.

На початку 1920-х рр. державними діячами та учасниками подій, причетними до реформування освіти у 1920-ті рр., були зроблені перші спроби вивчення діяльності Наркомату освіти УСРР, який здійснював керівництво всіма сферами культурного життя республіки. Таким чином вони намагалися обґрунтувати заходи партії та уряду щодо становлення та реформування вищої школи.

Одним із перших проблему становлення української радянської освіти розглянув у своїх публікаціях нарком освіти УСРР Г.Ф. Гринько. Його праці [6; 7], що з'явилися вже в ході освітніх реформ, містять фактичний матеріал і статистичні дані, які відображують становлення професійно-технічної освіти і соціального виховання у вищій школі.

Інтерес викликають праці Я.П. Ряппо, який обіймав посаду заступника Наркому освіти до 1928 року. Значне місце в його численних роботах [8; 9; 10; 11; 12] посідає проблема виховання нових кадрів радянської інтелігенції. Він проаналізував десятирічний період існування системи радянської освіти в Україні, визначив процеси становлення радянської школи. Автор намагався довести, що радянське реформування сприяло зміцненню народної освіти. Приділяючи основну увагу процесу перебудови вищої школи, Я. Ряппо наголошував, що позитивним її наслідком було максимальне наближення до потреб соціалістичного будівництва. Автор із класової позиції відобразив проблеми і процеси, які відбувалися в діяльності вищих та середніх закладів в період формування професійних кадрів. Він не приділив належної уваги процесам коренізації та українізації, які відбувалися у той час у республіці, не врахував особливостей національного культурного відродження. Його публікації носять більше популяризаторський, а не аргументований характер, але використані фактичні та статистичні дані роблять їх досить цінним історичним матеріалом у дослідженні визначеної проблеми.

У роботах М.О. Скрипника, наркома освіти України (1927-1933 рр.) [13; 14; 15; 16], розглядаються проблеми уніфікації та реорганізації